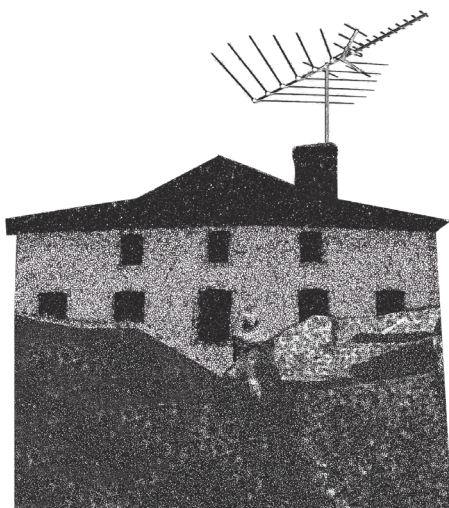

СТЕФАН ЧАПАЛИКУ

ВСЕКИ ПОЛУДЯВА ПО СВОЙ НАЧИН

НАЦИОНАЛЕН
ЕНДОВМЕНТ
ЗА ДЕМОКРАЦИЯ

ЕрѝО

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвения“, Австрийското сдружение на преводачите и преводачите по възложение на Федералното министерство за изкуство, култура, държавна администрация и спорт на Република Австрия, Гьотеинститут, Словенската агенция за книгата, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Северна Македония, Министерството на културата на Република България, Лайпцигският панаир на книгата и фондация „С. Фишер“.

- © Стефан Чапалику, автор, 2022
Stefan Çapaliku, **Secili çmendet simbas mënyrës së vet.**
Botimet Fishta, Lezhë, 2016
- © Русана Христова Бейлери, превод, 2022
- © Йоана Ивова Иванова, художник, 2022
- © Copyright of the translation: S. Fisher Foundation
by order of TRADUKI
- © Издателство „Ерго“, 2022
ISBN 978-619-259-019-2

СТЕФАН ЧАПАЛИКУ

**ВСЕКИ ПОЛУДЯВА
ПО СВОЙ НАЧИН**

Роман

Превод от албански
Русана Бейлери

Издателство „Ерго“
София, 2022

I Пре́ди

1

С къси черни панталонки и тиранти, кръстосани отзад на гърба, с бяла риза, бели къси чорапи, кафяви кожени сандали. Рус и къдрав, много къдрав... Аз. Аз.

С бяла рокля на сини точки без ръкави, до коляното, с бели кожени сандали, висока и руса, с коса на букли, накъдрена... Мама. Тя.

Моята ръка в нейната. Стига ми. Широко отворени очи. Прекомерно любопитство. По-нататък... по-нататък...

Голяма желязна порта, обградена с бетонни стени, отгоре с телена мрежа. Вържени войници или полицаи. Голяма жегга. Високи, щръкнали право нагоре наблюдателници, гъмжащи от постови от всички страни, всички страни... Стражите. Те.

Един висок, слаб мъж, плешив или с обръсната глава, облечен в пижама, не точно пижама, по-скоро нещо като панталони и дочено раирано сако. Блед, много блед... Вуйчо. Той.

Не знаех точно какво прави Той там, но скоро, съвсем малко по-късно, може би след няколко години, разбрах, че онова място се нарича затвор и че Той, моят вуйчо лекар, е бил затворник цели десет години и отгоре.

Значи спомените ми започват с един затвор. Някога това ми се струваше ужасно. Как може именно затворът да е първият спомен на човек?! Ама ето, че се случва. Не е ли и самата ни памет един затвор? А сега си мисля, че съм имал късмет...

Знам, че бяхме заобиколени от гори, някъде по средата на Албания. Май онова място се казваше Белш.

После беше обратното пътуване с камион до Тирана. Седях в скута ѝ, в ламаринената кабина на една съветска ЗИС-ка. Голяма красота. Навсякъде дървета и хълмист пейзаж. Гори. Силна природа. Зелени долини и под тях текат води. Текат ли си, текат...

Не знам кога пристигнахме в Тирана. Със сигурност беше късно и през нощта. Там живееха баба и дядо, родителите на Мама, и другият ми вуйчо, малкият. Тримата живееха в един ужасно малък апартамент в червен тухлен блок. Бяха разрушили къщата им, построена от дядо в центъра на Тирана, когато дошъл в началото на 30-те години от дълбокия албански юг. И ги бяха докарали тук, в това апартаментче, някъде близо до „21-ви декември“. Хората все още наричат така този площад, без да знаят, че 21 декември е рожденият ден на Сталин.

На следващия ден отново е грее слънце. Вървим из Тирана. Тя купува бял хляб и после се озоваваме на автогарата в центъра. Там чака малък шпалир от италиански автобуси „Виберти“, останали още от времето на войната.

Висок и пълен рижав мъж с червеникави мустаци, лошо облечен, се качва и сяда на първата седалка. Личи си, че е планински селянин. Веднага след него се качва друг и го вдига от мястото. Мъжът става мълчаливо и сяда на втория ред седалки, откъдето отново някой го вдига, защото му е взел мястото. Той се премества бавно отново и пита шофьора:

– Ще стигнем ли всички заедно до Шкодра?

След като получава потвърждение от шофьора, мъжът с рижата коса и мустаци спокойно се дръпва и се намества някъде съвсем накрая в автобуса.

Пътят към Шкодра също е живописен и си има своите лъкатушения нагоре-надолу до прохода Кяф Плана, където завоите стават остри и правят голям кръг, както

на компас. Пред мен има заоблена хромирана метална рамка – това е напълно оголената и олющена облегалка на предната седалка, където можех да подира ръцете и челото си. Остър мирис на гориво, завои, става ми лошо и безкрайно повръщам...

2

Току-що бях почнал училище. Училището се намираще точно зад ъгъла на зиданата ограда. Беше един от онези часове във втори клас, в които учителката говори по малко за всичко. Аз седях на първия чин откъм вратата. Това си беше истински рицарски жест, сякаш исках да кажа на учителката и на всички останали, че ето ме, тук съм, и окото ми не трепва от нищо. Така и в онзи понеделник чаках учителката да каже името ми и да ме вдигне на черната дъска, когато вратата се отвори.

Много рядко се случваше вратата на класната стая да се отвори по време на час. Вратата обаче се отвори и вътре влезе заместник-директорът на училището заедно с един облечен в бяла престилка мъж. Заместник-директорът, як, висок мъжага с изпъкнала гуша и тънки мустачки, каза нещо на ухо на учителката по география, а после се обърна към нас:

– В училището ни дойдоха зъболекари. Донесли са си инструментите и ще ви прегледат всички поред – а после, оголвайки зъбните си протези, добави: – *Mens sana in corpore sano* – и побърза да преведе: – Здрав дух в здраво тяло.

Изплаших се, присвих се, сниших се, не знам какво ми стана, но от този момент нататък престанах да съществувам. Мъжът в бяло се беше превърнал в призрак. Заместник-директорът взе дневника и прочете първите

пет имена. Бях втори. Усмихна се отново, мустачките му проблеснаха и продължи:

– Тези, които си чухте имената, идете с доктора. Другите ще ги прегледат по-късно, един по един.

Станах. И останалите станаха и тръгнахме след призрака по тесния коридор. Алекс, третият поред в дневника и мой съсед, с когото прекарвахме заедно междучасията, ме погледна в очите. Погледнах го и аз. „Донесли са си и инструментите – прошепна ми той, – ще ни ликвидират.“ Продължих да се влача по дългия коридор, за момент поех дълбоко дъх и му казах:

– Да се махаме!

– Да се махаме! – каза и Алекс, и двамата се затихахме наляво, откъдето се отиваше в момичешката тоалетна.

Призрактът не ни забеляза, не ни видяха и трите момичета от класа, които го бяха наобиколили радостно. Оставаше ни само да чакаме да свърши часът по география и да влезем отново в класната стая. Алекс имаше в джоба си една ябълка. Загризахме я един след друг... кой знае, можеше пък и да се спасим.

Когато влязохме в класната стая след първото междучасие, на вратата ни чакаха заместник-директорът, класната ръководителка и учителката по география. Три гневни лица, готови да ни връхлетят, като че ли беше станала трагедия.

– Добре, от Алекс – да, но от теб не очаквахме такава нещo. Как смеее да не изпълните заповедта на директора? – развика се класната ни. Как бяхме посмели да не се подчиним на нареждането на директора в онзи момент, не проумявахме нито аз, нито Алекс. Толкова гълчане стигаше и двамата с Алекс усетихме как заместник-директорът ни хваща за ухото с големите си ръце, а и също чухме страховитите му думи: „Ще му кажа да

ви извади и здравите кътници!“ . Изтегли ни ушите и на двамата, оголвайки отново протезите си, и ни завлече до зъболекарския кабинет.

– Ето ги дезертъорите. Тук са. Нека видят сега!

– Сядай! – изкрещя зъболекарят и ни изгледа презрително. – Отвори устата! Два шести развалени и един кучешки. Кариес трета степен.

О, боже! Милост! Какво означаваше това два шести, един кучешки и кариес трета степен?

Не успях да отговоря въпроса, защото неочаквано се чу бръмчене на машинка и нещо въртящо се метално влезе в устата ми. Толкова ми трябваше, зави ми се свят и не си спомням нищо друго освен виковете на Алекс и един тампон, който сякаш ми запуши носа. Дойдох на себе си чак като си отидох вкъщи.

3

У дома баба ми даде да пия нещо хладко и аз си полгнах на канапето в края на стаята. Изглежда, беше ме хванала дрямка, защото не усетих кога дойде на гости Як, мъжът на леля ми.

Думата „гости“ беше повече от обикновена по онова време. Хората си ходеха на гости едни на други по къщите с огромна лекота и без предупреждение. Те просто идваха и сядаха. Домакините като цяло имаха три задължения: да сложат за пиене кафе, ракия и... да седнат на приказка. Първите две често бяха по-трудно изпълними от третото.

Як седеше, праметнал крак връз крак, облечен в сив костюм и с кафяви островърхи обувки. Беше плешив и с остри черти на лицето.

– В хладилника е.

– Кой е в хладилника?!

– Той де. Казаха ми го от сигурно място. Съхраняват го в хладилник, защото не знаят как да го съобщят. Не са готови. Страх ги е. Но няма да продължи дълго. Свърши тая.

Това горе-долу бяха думите на Як. Беше тръгнала мътва, че Енвер Ходжа страда от неизлечима болест. Вид остър диабет, който беше увредил доста от другите му органи. Затова Як беше убеден, че Енвер Ходжа е умрял, а тялото му е в моргата, която наричаше хладилник. Този въпрос естествено се пазеше в пълна тайна, но ето че Як я знаеше. Как я знаеше – негова си работа.

Як е бил член на движението „Бали комбътар“ преди войната, от кокошарската партия, както я наричаха комунистите. А след войната бе работил като учител в планинските райони на Малъсия. Работата му като учител беше продължила, докато някой не се бе сетил, че е бивш член на въпросната партия и не пуснаха донос срещу него. Тогава комунистите не цепеха много-много басма, и освен че го бяха уволнили от работа, го осъдиха на доста години затвор.

У дома казваха, че Як има дълбок сън. Изключително дълбок, така че като спеше, се пренасяше в друг свят. Арестували го бяха, докато е спял, казваха. Як беше станал, облякъл се, сбогувал се с леля като сомнамбул и чак след няколко часа, след като видял, че не си лежи на мекия вълнен дюшек у дома, а на твърдия влажен цимент, осъзнал къде се намира.

– Свършил е. В хладилника е и това ми го каза сигурен човек.

И на кого ги разправяше тия? На баба. Горичката. Тя не възразяваше никому. Седеше си в ъгъла с мелничката за кафе в скута, слушаше Як и въртеше своите спомени.

– Тези май нямат намерение да дойдат – каза Як. Говореше за Баща ми и Мама.

И стана, за да се качи на горния етаж за втората спирка от посещението, където новината, че Той е в хладилник, вероятно би се приела с повече ентузиазъм.

4

Струваше ми се, че нашата къща е най-голямата, но и най-старата в махалата. Двуетажна, с каменна външна стълба, с двор отпред и голяма градина, която я обграждаше отстрани и отзад.

Първият етаж в по-голямата си част беше необитаем. Обор. Архитектурна останка от турско време, когато къщите са били от полуградски тип. Какво ли нямаше в обора. Стари вещи, които на никого вече нямаше да влязат в работа. Всичко, което бе оцеляло, след като комунистите бяха конфискували магазина на дядо и кафенето на брат му Тома.

От дядо бяха останали много инструменти и дървени калъпи за обувки от 35-и до 45-и номер. Калъпите стояха на поличката до входа на обора, обвити в паяжини, полегнаха като колекция от бутилки вино.

От брата на дядо беше останала дървена бъчва и хладилник с лед, произведен по времето преди електричеството. По-нататък – празни шишета от напитки като ликьор двоен кумел, ром, чинцано, фернет-бранка и т.н. Там държахме и дървата за зимата, дървените подпалки и царевичните кочани. Подпалките и кочаните служеха, за да се накладе и после да се поддържа огънят, както казваше баба.

На първия етаж беше собата, приземната кухня. А също една голяма изба, в чийто край имаше кръгла

маса, останала от заведението на чичо Тома, с газов котлон отгоре. А под каменната стълба, която водеше нагоре, се намираще банята. Студено място, направо ледено, черен цимент с душ и газов бойлер в къшето. Газовият бойлер беше тогавашно изобретение, още не бяха въвели парното отопление, нито това на газ или електричество. Нищо друго освен собствения ти дъх... По-нататък – една закачалка за дрехи и друго нищо в банята.

Вторият етаж беше някак по-човешки. Стълбите водеха в ъгъла и оттам през стара врата се излизаше на чардака. Беше досущ като вътрешен двор, откъдето се отваряха стаите. Пет големи стаи и две бани. Две от стаите бяха наши. Дядо и баба спяха в последната стая, Татко с Мама, сестра ми и аз – в голямата стая, а трите други стаи бяха на чичо Тома и синовете му Тонин и Енрик. Там им беше и кухнята.

Единственият брат на баща ми, Чезар, шестнайсет години по-малък от Татко, по онова време, от което започват спомените ми, беше студент по строително инженерство в Тирана.

Беше, да го кажем така, полуградска откъм архитектурата си къща. В опит да стане градска. Откъм ъгъла на чардака се виждаха и съседските къщи и ако човек протегнеше врат малко повече, можеше да зърне и главния път, който от едната страна водеше към площад „Дугайт е Рея“, а надясно – до Голямата черква.

Но не знам защо нашата къща бе в центъра на вниманието. Може би заради многобройните приятели, които момчетата и момичетата от тази къща имаха, може би заради... Не знам. Винаги беше пълна.

Единственият човек, който липсваше вкъщи от един месец, беше Баща ми. Беше извадил изключителен къс-

мет, защото го пратиha на шестмесечна специализация в Румъния. Баща ми, агроном, щеше да участва в проекта на Министерството на земеделието за откриване на Институт за царевицата в Шкодра. Но въпреки че го нямаше, приятелите му идваха постоянно на вратата и питаха дали сме говорили по телефона и имаме ли новини от него.

5

Много мразех да спя следобед в жегата, но Майка ми беше непоклатима в своите нареждания. Така че единственият начин да се спася беше да се опитам да я залъжа. Не бе лесно да я преметнеш. Дори ми се струва, че тя беше родена точно за това – да не можеш да я надхитриш. Това обаче го разбрах късно, толкова късно...

В онези августовски следобеди, когато се преструвах, че спя, докато леко отварях единия си клепач, за да разбера дали тя беше заспала, откривах, че и тя правеше същото спрямо мен. През онзи ден обаче, изглежда, от умората в работата и тя най-накрая се унесе в сън.

Тогава скачам! Стъпвам на върха на пръстите си върху старите дъски, които за беда леко скърцат – къде от сухота, къде от излезлите пирони, и стигам до вратата. Стаята ни имаше две врати. Така и никога не разбрах защо точно две. И двете водеха до един и същи коридор, но ние, естествено, използвахме само едната – тази, от която се излизаше по-пряко до чардака. Опитах да я отворя, но напразно. Майка ми беше скрила ключа. А аз реших, че е изгубила бдителността си. Наистина беше изгубила бдителността си, но не и ключа.